АРЦЁМ КАВАЛЕЎСКІ

WO! MAN: ЁСЦЬ ЧАЛАВЕК

Every night I go out
And I must look like a fool
When I'm standing looking at the sky

I don't care 'cause perhaps
I might see a falling star
May be, Oh one day a dream'll come true
Jay-Jay JOHANSON

I

РЭЦЭПТУРА ВАР'ЯЦТВА

Швэндаючыся па вулках Старога Свету недзе ў Амстэрдаме, Парыжы альбо Лондане, апроч стракатых, ладна прыбраных вітрын, дагледжаных скквераў, утульных кавярняў ды падкрэслена прыстойных твараў заклапочаных месцічаў вы абавязкова натрапіце на твары іншыя, менш прыстойныя і заклапочаныя, з усмешкаю альбо без, твары, на якія не прынята арыентавацца паспяховаму жыхару заможнага мегаполіса. На тле сціплай прывабнасці буржуазнага макіяжу гэтыя твары выдаюць аблічча тых, хто не паспеў/не здолеў/не пажадаў прыхавацца за грымам талерантнай паспяховасці, не закамуфляваў сябе стандартызаванай маскай упэўненасці і ўніфікаванай манерай паводзін. І справа нават не ў тым, што «ўладальнікі» гэтых твараў абнаўляюць свой гардэроб на блышыных кірмашах, аддаючы перавагу аўтэнтычнай вінтажнасці і з'яўляючыся стыхійнымі спадкаемцамі стылю легендарнай Вів'ен Вэствуд. Так, выглядаюць яны крэйзанута, але вочы гэтых бадзяг бездакорна, вельмі востра скануюць свет, прычым «свет-навыварат», — той сапраўдны свет штодзённасці, якога мы так баімося і ад якога штодня збягаем кудысьці не туды. У нас пра такіх асоб кажуць, што ад іх патыхае шызой, а ў галаве ў іх — тараканы. Мясцовыя дзівакі. Фрыкі. Але Еўропа даўно ўжо звыклася з прысутным у ёй фрыкавым абліччам. Менавіта легітымізаванае дзівацтва робіць магчымай перманентную арт-пасіянарнасць той часткі грамадства, якую электаральная большасць не без зайздрасці і крыхі разгубленага зачаравання залічвае ў «чорныя спісы» мастацкага андэграўнда, што мае выключную моц прыстасавання да любой сістэмы канфармісцкага светапогляду і выжывання ў любых сацыяльных варунках. Знешняя дыспрапорцыя паміж уяўнай і сапраўднай «нармальнасцю» дыктуе стыль іманентнай паўмаргінальнасці, цэтлік якой даўно ўжо стаў візітоўкай «сапраўднага творцы». Каб быць паспяховым у мастацтве, ты мусіш прыдумаць/стварыць/абгрунтаваць сябе. Гэтую ўніверсальную формулу станаўлення творцы калісьці вывеў Аненскі: «Першая задача паэта — выдумаць сябе». Раздваіцца, словам... Стаць «вар'ятам» па ўласным жаданні, паводле ўласнага выбару... Часам нам цяжка прызнаць, што інтэрсуб'ектыўная прырода «вар'яцтва» — гэта маркер у свядомасці людзей, якім можна пазначыць усё тое, што знаходзіцца па-за межамі нашай маральнай талерантнасці і магчымасці татальнай нятоеснасці асобы са светам і рэчаіснасцю. Рэцэптура «вар'яцтва» — надта складаная, субтыльная, нават эфемерная рэч, якая часам не мае нічога агульнага з медыцынскім дыягназам.

II

ЭКЗАТЫЧНАЯ ПТУШКА — ШЭРАЯ ПТУШКА

Швэндаючыся па вулках Мінска, недзе ў самым яго цэнтры, апроч стракатых, ладна прыбраных вітрын, дагледжаных сквераў, утульных кавярняў ды падкрэслена прыстойных твараў заклапочаных месцічаў вы абавязкова натрапіце на твары іншыя, менш прыстойныя і заклапочаныя, з усмешкаю альбо без, твары, на якія не прынята арыентавацца паспяховаму жыхару мегаполіса…

Яна ходзіць адна. Шпацыруе на самоце. І вы адразу пазнаеце (узгадаеце) гэтую жанчыну: сутулая, крыху згорбленая постаць, падношаная (але якая дзівосная, адмысловая нават!) вопратка, заўсёды (пры любым надвор'і, у любую пару года) у шапках/капелюшах/каптурыках, з-пад якіх віднеюць дзве касічкі з уплеценымі дзіцячымі стужкамі, у руках — абавязкова дзве торбы, на нагах — сцёртыя боты... І погляд. Нейкі спустошана-абыякавы, трохі фанабэрлівы, часам востры, але разам з тым спакойны, далёкі і лагодны... Кажуць, раней замест заўсёдных сваіх капелюшоў Яна любіла аздабляць валасы вялізным бантам. Так і хадзіла між паспешлівых, абцяжараных турботамі мінчукоў — падкрэслена незалежная, свабодная і прыгожая — экзатычная птушка, вольны пілігрым... Часта можна было пабачыць Яе ў кампаніі кавалера (хто такі?). Яны куплялі ў «Цэнтральным» канапку з сырам і гарбату. Такі вось мелі немудрагелісты гарадскі пачастунак. А потым Яна змянілася... Ператварылася ў шэрую птушку. І ўвесь час адна, адна, адна... З цыгарэтай альбо без, у капелюшы, з торбамі, поўнымі пустых бутэлек. На Яе звярталі ўвагу, абарочваліся, давалі лаканічныя вызначэнні: старая хіпі, мясцовая вар'ятка, бомж... А Яна, не звяртаючы ўвагі на свідруючыя погляды, сядала на лаве ў скверы ці паблізу прыступак «Цэнтральнага», разгортвала сшытак і пачынала нешта вельмі засяроджана, апантана пісаць. Некаторыя асабліва цікаўныя разявакі заглядалі ў ейны сшытак... Але што яны маглі ўбачыць? Нейкія крамзолі! Каракулі...

Такой яе памятаюць многія мінчукі. Такой Яна запомнілася і мне, спачатку ліцэісту, потым студэнту. Бадзяючыся па цэнтры горада пасля заняткаў, я міжволі шукаў Яе. Было нешта прыцягальна-таямнічае, загадкавае і адначасова змрочнае, адчужанае ў яе вобразе. І вельмі мінскае...

Кожны горад мае сваіх нябесных анёлаў-ахоўнікаў, патронаў. Зрэшты, мае ён і сваіх зямных вартаўнікоў, самотных пілігрымаў, якія нясуць яму службу адно толькі сваёй прысутнасцю, сваімі заблытанымі шляхамі і маршрутамі. Мы сустракаем іх штодня ў падземных пераходах, у парках, ля знаёмых з дзяцінства месцаў, мы падсвядома (падсвядома?) жадаем сустрэцца з імі на вуліцы, а сустрэўшыся, імкнёмся злавіць іх позірк — прыкмету няўлоўнага хранатопа.

Аднойчы, шпацыруючы па праспекце з прыяцелем, мы раптам спаткалі Яе каля ўніверсама «Узвышша». «Пазнаеш?» — запытаўся я. «А-а, ну так, канешне, гэта старая мінская хіпуля...» — усміхнуўся прыяцель.

III

ДЖЭМА-АЛА

Студэнтам першага курса я наведваў літаб'яднанне пры часопісе «Першацвет». Мы збіраліся ў Доме літаратара па панядзелках на трэцім паверсе ва ўтульным рэдакцыйным пакоі, які для многіх маладых паэтаў і празаікаў быў адзінай пляцоўкаў для «публічных» выступаў і дэкламацый уласных твораў. Удзельнікі суполкі па-свойску віталіся, выпівалі традыцыйны кубак гарбаты, чыталі вершы, выносілі прысуды...

«Я паэтка маладая, я на шарыках лятаю!» — запомнілася рыфмаванка з вуснаў ці то Волі Гапеевай, ці то яе сяброўкі Надзі Сінькевіч (аўтар рыфмаванкі — іхняя прыяцелька тае пары Алена Сакалоўская)... Так, тады ўсе мы — маладыя — лёталі на балоніках юнацкага паэтычнага натхнення... Было лёгка, весела і крыху дурасліва... Памятаю, аднаго разу, напрыканцы чарговага вечара на літаб'яднанні колішні рэдактар «Першацвета» Алесь Герасімавіч Масарэнка (шчыры аматар прыгожага пісьменства, маладых (таленавітых!) паэтак і братоў нашых меншых баброў), корпаючыся ў нейкіх паперах, гучна і працягла (характэрная інтанацыя) вымавіў: «...Ды кідай ты іх у сметніцу! Няма чаго там глядзець. Ну, піша сабе нешта гэтая вар'ятка і няхай піша. То ж не вершы, а поўная лухта, глупства! Ніяк не супакоіцца, усё дасылае і дасылае! Яшчэ і фотаздымкі прыклала... Кнігу, бачыш, хоча выдаць! У нас сваіх маладых таленавітых хапае. А то ж вар'ятка, бамжыха...» Такі быў вердыкт рэдактара наконт рукапісных чарнавікоў паэткі, што даслала свае творы ў рэдакцыю часопіса. Пасля гэтых слоў Алеся Герасімавіча (чалавека адкрытага і прамога) замест сметніцы рукапісы трапілі, здаецца, у рукі Віці Жыбуля. Стала цікава. Я падышоў і пачаў разглядаць: гэта былі два звычайныя школьныя сшыткі ў цыратавай вокладцы, цалкам спісаныя размашыстым, дрэнна чытэльным почыркам. Вершы. Пад вокладкай я знайшоў канверты, у якіх былі лісты ў рэдакцыю з прапановаю надрукаваць вершы ў часопісе. Было там і некалькі фотаздымкаў, з якіх на мяне глядзеў знаёмы (!!!) твар. Твар жанчыны, якую так часта доводзілася мне бачыць у цэнтры Мінска: нейкі старамодны капялюш, дзве касічкі з уплеценымі дзіцячымі стужкамі, крыху фанабэрлівы, але разам з тым лагодны погляд... «Я яе ведаю! Гэта ж... ну, вы ж ведаеце, тая кабета, што ўвесь час тусуецца каля "Цэнтральнага", крэмзае нешта...» Вось так. Знаёмы выключна з выгляду пілігрым (шэрая птушка) аказаўся паэткай.

Не заўсёды прыемна, калі таемнае робіцца яўным. Але гэта быў не той выпадак. Рэбус пацІху разгадваўся. «А навошта ў сметніцу? Дайце хоць пачытаць...» — сказаў я і ўзяў сшыткі, якія чамусьці адразу сталіся вельмі блізкімі і дарагімі маёй юначай узнёсласці. То ж рукапісы паэткі! Вершы мінскага бадзягі, хіпулі... Хай сабе і так. Не, нельга ў сметніцу... Хай лепш будуць у мяне... Было ўражанне, што ў рукі трапілася каштоўнасць, нешта вельмі-вельмі сапраўднае, непадробнае, шчырае. Прыадкрылася тайна чалавека, незнаёмца, які доўгі час прыцягваў маю ўвагу, быў загадкай. І вось я трымаю ў руках яе сшыткі, рукапісы, у якія імкнуліся зазірнуць многія сталічныя разявакі і знайсці ў іх пацвярджэнне сваім пахмурным здагадкам пра аўтара. (Нешта падобнае на мае адчуванні перажывала гераіня фільма Жана-П'ера Жэнэ «Амелі», калі імкнулася расплесці клубок раптоўных выпадковасцей пасля таго, як ёй у рукі трапіла скрынка з дзіцячым скарбам незнаёмага ёй пакуль чалавека).

На ўкладзеных у сшыткі канвертах было пазначана імя аўтаркі: Церахава Джэма-Ала Іосіфаўна...

IV

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

(Друкуецца на мове арыгінала з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі)

г. Минск, ул. Фрунзе, 5
ДЛ, СП БССР.
В «Першацвет», получив по почте июльский номер на русском языке.
Двуязычие.
Рус. яз.
Бел. яз.

Коротко о себе.

На белорусском языке 1000 строк сборника возможного (Книга в книге «Першацвета») «Нелады» (или название другое...) в ДЛ последовало три раза... С названиями стихов, без...

Ученица... Я... Помню, в СШ № 2 г. Любань, в школе на русском, был урок бел. яз., бел. лит. Преподаватель — Радько, которая один раз мне чуть два балла за четверть не влепила. «Нелады», значит... На русском языке написано мной множество всякой всячины, сложившейся в разнообразные жанры, часть которых уже на ул. Фрунзе, 5... На разных этажах... Стихи в приемной на 2 этаже... На русском... Часть от всех написанных стихов с датами. Под некоторыми стихами даты не ставила. Те еще не последовали в ДЛ... Но... Последовали в редакции газет «Железнодорожник Белоруссии», «Знамя юности», «Зорька», районную любанскую газету «Голас любанщчыны»...

Сейчас я занята выпиской четверостишей из двух общих тетрадей... По алфавиту. Буква «С». Посылаю четверостишия на открытках по почте в «Знамя юности», вбрасывая конверты в почтовые ящики. Не сразу получается все выписать.

В 1982 году я закончила Литинститут им. А. М. Горького в г. Москва (Тверской бульвар, 25). Множество моих знакомых до того и после также благополучно закончили Литинститут... (Л. Турбина, Л. Дранько, А. Третьяков, Т. Дашкевич, Таня Митрофанова, Н. Коняев, Р. Боровикова). Опять кого-то забыла. На белорусском знакомый — поэт Михась Скрипка, который один раз мне посоветовал почитать Бранта «Корабль дураков», но... увы! Еще не прочитала... Гракович, поэт, знакомый по литобъединениям г. Минска, которые я посещала. В Дом Литератора я отнесла «Записки Литератора» (11 блокнотов), отнесла в кабинет, в котором было два незнакомых литсотрудника. (Обнаружив в июльском номере повесть на русском языке, подумалось: «Вот бы и «Записки Литератора» поместились в «Першацвете» или с «Продолжение следует», если бы не поместились. Гм. В нескольких номерах. А поэма в 5 000 строк? И — романсовые стихи, пусть и часть. Всего лишь... Романс чуть приглушен, остальное — на пять. И переводы стихов Вертинского с белорусского на русский в трех тетрадях посылала я с главпочтамта в ДЛ.

У меня за 22 года жизни ≈ 800 фотографий... А вдруг понадобятся к поэме «Вспомнила и забыла» (≈ 500 штук). Если понадобятся фото для отдельной книги, то напишите мне письмо по адресу: 220035, БССР, г. Минск, пер. Славный, д.4, Тереховой Джемме-Алле Иосифовне. (По метрикам первое мое имя «Джемма», второе — Алла... Паспорта — исчезают, метрики — лежат в папке с документами, как и два диплома. БТИ им. С. М. Кирова, г. Минск, Литинститут им. А. М. Горького, г. Москва.

Гений — всегда доносчик. Я.)

Диплом Литинститута — литературная работа. Первый руководитель поэтического семинара — Ковалев Дм. Мих. Второй руководитель — Старшинов Николай Константинович.

Лет 14 или 15, не помню (в трудовой книжке один год «съели»... Увы мне!?!), я — без работы.

Перед защитой диплома от Литинститута на Машерова, 11, в издательстве, в отделе «Поэзия» я была полгода на преддипломной практике. Работу в издательстве я еще не получила. Свой адрес я везде оставила. Я любила не только фотографироваться, но я любила и эпистолярный жанр.

До свидания. Всего хорошего.

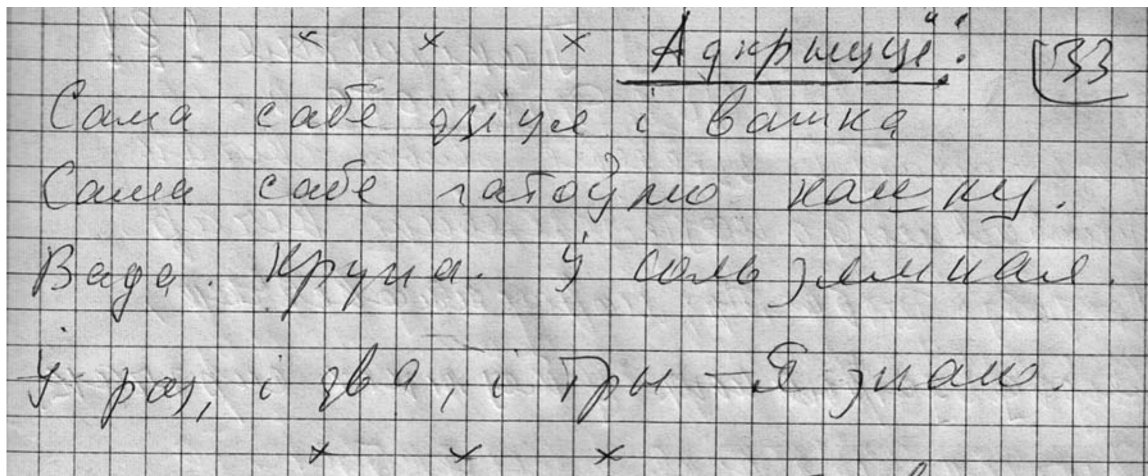
Терехова Джемма-Алла Иосифовна.
5 августа 1998 г.

P.S. Одно фото прилагаю для «Першацвета».

V

ЗАВУЛАК СЛАЎНЫ, 4

З тае пары, як чарнавікі і лісты Джэмы-Алы трапілі мне ў рукі, я яшчэ некалькі разоў сустракаў яе ў горадзе, але ўсё радзей ды радзей. Апошні раз, памятаю, на Панікоўцы... Народу ў парку амаль не было,

і толькі яна павольна і панура крочыла між амаль голых дрэў... Як заўсёды, дзіўна апранутая, сутулая, з торбамі... Вецер кружляў пажоўклую, стомленую ад ліхаманкавага трымцення лістоту. Згадаўся радок з рускамоўнага верша паэткі, які я прачытаў у адным з яе сшыткаў: *«Я танцевать учусь у падающих листьев...»* Мільганула думка падысці да яе, павітацца, сказаць, што я чытаў яе творы, ведаю, хто яна такая. Але не, не падышоў... Глядзеў толькі ёй услед, пакуль шэрая постаць не знікла за паваротам. Яна была такая самотная. І яе было шкада. Чым і як яна жыве? Няўжо жабруе? Не, яна не была падобная на бяздомнага бадзягу, якіх апошнім часам пабольшала ў горадзе. Можа, хварэе? Было крыўдна, што яе не друкуюць, а яна ўсё дасылае і дасылае свае сшыткі і фотаздымкі ў рэдакцыі літаратурных выданняў. Не друкавалі, відаць, не з прычыны «прафнепрыгоднасці» (у Джэмы шмат цікавых, моцных нават вершаў)... На гэтую дзівачку не жадалі звяртаць увагі, перш за ўсё, праз яе «маргінальнасць», «ненармальнасць», «іншасць». Людзі баяцца сутыкнуцца з чымсьці, што не падпадае пад схему ўсярэдненай паспалітасці. Вось і ў мяне не хапіла мужнасці падысці да чалавека адзінокага, не падобнага да іншых. Але ўрэшце, я ведаў яе адрас: завулак Слаўны, 4. Якая дзіўная назва! Слаўны... Ніколі не чуў... Дзе гэта? Аказалася, што ў цэнтры горада. Але каб адшукаць гэтае месца, мне давялося доўга блукаць кругом і навокал, перапытваючы мінакоў, з якіх толькі адзін немалады ўжо спадар здолеў дакладна распавесці, як знайсці патрэбны мне адрас. «Ага, Слаўны... То ж, відаць, яго хутка ліквідуюць... На некаторых мапах наогул не пазначаюць ужо... Там прыватны сектар, усяго некалькі дамоў...». Завулак Слаўны знаходзіцца паміж вуліцай Танка і Ціміразева (адразу за нядаўна збудаваным гіпермаркетам «Карона»). Апынуўся там, і высветлілася, што Джэма жыве ў зусім маленькім дамку. Веснічкі сіратліва глядзяць на вузкі ходнік, што цягнецца ўздоўж праезнай часткі, яшчэ больш вузкая дарожка вядзе да дома, вакол якога на малюсенькім лапіку зямлі — неверагодна мініяцюрны гарод і сад (усяго некалькі дрэў), таму стваралася ўражанне не гарадскога жытла, а нейкага скіта, прыстанку пустэльніка. Гэтым пустэльнікам была паэтка Джэма-Ала Церахава...

У той дзень я не пабачыў яе. Джэмы не было дома.

VI

СУСТРЭЧА

Адзіная з ёю сустрэча адбылася, здаецца, праз год-два пасля таго, як я адшукаў яе дом.

Было лета. Жнівень. Цэлы дзень я правёў у горадзе, а пад вечар, развітаўшыся з сябрам, вырашыў яшчэ трохі пашвэндацца па цэнтры. Надвор'е было прыемнае, і мне зусім не хацелася вяртацца дадому. Дзесьці ў раёне былога праспекта Машэрава я неча-

кана для сябе ўзгадаў пра тое, як летась шукаў дом Джэмы-Алы. Трэба ўсё ж пабачыць яе — падумалася — і я рушыў у бок Слаўнага завулка...

Усё той жа ходнік, той жа дамок, веснічкі, над якімі схіліліся запыленыя галіны слівы з саспелымі ўжо пладамі. Я загрукаў. Пачакаў мо з хвіліну-дзве. Ніхто не адчыніў. І толькі надрыўна гаўкаў, мітусіўся маленькі сабачка (дварняга з дамешкам балонкі), то падбягаючы да брамкі, то зноў кулём несучыся да дзвярэй дома. Вечарэла... Мяккія аксамітныя прыцемкі ахуталі стомлены горад, топячы яго ў лагодным жнівеньскім сутонні... І раптам зарыпелі дзверы, на парозе дома з'явілася постаць, якая не адразу накіравалася ў бок брамкі. Чамусьці марудзіла. Але праз хвілю яна была ўжо каля плота, брамкі ж адчыняць не спяшалася... Першым пытаннем, з якім яна звярнулася да мяне было: «Хто я?» «Вы паэтка Джэма-Ала Церахава. Я ведаю вас. Я чытаў вашыя вершы. А яшчэ я захаваў чарнавікі, якія вы калісьці дасылалі ў рэдакцыю "Першацвета". Ці можна з вамі пагутарыць?» І тут, нарэшце, брамка адчынілася. Яна не запрасіла мяне на тэрыторыю свайго скіта, а сама выйшла на ходнік...

Перада мной стаяла апранутая ў нейкія лахманы жанчына. Твар у глыбокіх зморшчынах, брудныя рукі... Дужа асіплы голас... «Божа, што з ёй сталася!» — падумаў я. Бедная. Сабачка завіхаўся побач, не пакідаючы сваёй гаспадыні. «Як яго зваць?» «Гэта мая Бусінка», — прасіпела Джэма, шчыра і так лагодна ўсміхнуўшыся. Размаўлялі мы, пэўна, хвілін сорак. Яе гутарка ўвесь час збівалася то на абрыўкі ўспамінаў (сэнс якіх разумела толькі яна), то на раптоўныя асацыяцыі, нейкія адмысловыя метафары... Складана было зразумець, пра што канкрэтна яна хоча сказаць. Было цяжкае ўражанне.

Джэма па-ранейшаму нідзе не працавала (ёй адмаўлялі ў працаўладкаванні). Усюды, куды яна ні звярталася, яе лічылі вар'яткай. «А з чаго вы жывяце?» «Пенсію атрымліваю, маю гарод», — паказала яна рукой на свае ўладанні... «Вам вельмі шкада, што вас не друкуюць?» «Шкада? Хіба ўжо не... Ну што зробіш... Такіх, як я, не друкуюць, ведаеце...» Яна яшчэ доўга балбатала нешта пра мінулае жыццё, пра свае «нелады» (менавіта так яна хацела назваць сваю чарговую кнігу), пра штодзённасць марнага існавання самотнага чалавека... Было нейкае дзіўнае, уразлівае спалучэнне спакою, абыякавасці і выключнай адкрытасці, шчырасці ва ўсёй манеры яе маналогу (трызнення?)...

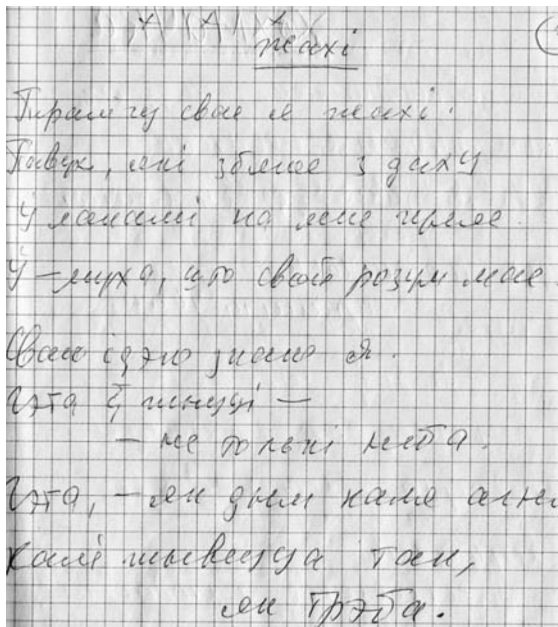
Яе лёс склаўся так, як склаўся. Ці шкадуе яна, што нешта, не заладзіўшыся калісьці, паклала адбітак на ўсё яе пазнейшае жыццё? Цяжка сказаць. Перада мной быў незвычайны, адзінокі, але ў чымсьці самадастатковы чалавек. Паэтка, гарадскі бадзяга, шэрая птушка Джэма-Ала... «Хворая» — так акрэсліла б большасць з нас гэтага чалавека. Але ж мы ведаем, што рэцэптура «вар'яцтва» надта складаная, субтыльная, нават эфемерная рэч, якая, часам, не мае нічога агульнага з медыцынскім дыягназам.

VII

«ВЫШЭ РАЗЛУКИ»

Так называецца адзіны зборнік Джэмы-Алы, што пабачыў свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура» (серыя «Першая кніга паэта») у 1982 годзе, адразу па заканчэнні паэткай Літаратурнага інстытута. У кароткай даведцы пра аўтара чытаем: «Ала Церахава нарадзілася ў 1951 годзе ў пасёлку Ясень Магілёўскай вобласці. У 1973 годзе скончыла Мінскі тэхналагічны інстытут ім. С. М. Кірава, атрымала спецыяльнасць інжынера-механіка. У 1981 годзе скончыла Літаратурны інстытут ім. А. М. Горкага. Вершы друкаваліся ў рэспубліканскіх газетах, у часопісе "Нёман", у зборніку "Дзень паэзіі", у альманаху "Паэзія", у зборніку "Маладыя галасы" (М., 1981) і інш.»

«Выше разлуки» — тоненькая кніжачка, сшытак, усяго 54 старонкі. Збольшага — гэта інтымная і пейзажная лірыка, вельмі тонкая, кранальная і несупакоеная... Класічная па форме, спавядальная па змесце. Паэтка, заглыбіўшыся ва ўласныя ўспаміны, вэлюмныя здагадкі пра сапраўднасць пачуцця, сніць (а можа, прадчувае?) жыццё адмысловае, цярністае, пазначанае прысутнасцю заўсёднай самоты, непрытульнасці існавання... Пошук незвычайнага, яскравага ў свеце шэрай, зачытанай да дзір паўсядзённасці, надае паэзіі Джэмы-Алы

неверагодную празрыстасць, сапраўднасць, неўяўную прастату, роўную ўласна жыццю, жыццю без тэатральнай маскі, без прымхлівай мімікі, марных жэстаў і закамплексаванасці.

Самотная душа прагне самоты толькі на паперы...

* * *

Выше встречи и выше разлуки
Ощущение неба и крыл.
Я свои уронила руки,
Чтобы ты обо мне забыл.

Легких крыльев тебе и полета
Над прозрачным затишьем полей,
Над продрогшей в полях позолотой
Одинокой дороги моей...

VIII

УСПАМІНЫ, ЗГАДКІ

Дзіўным лістом заканчваецца адзін з сшыткаў (рукапісаў), дасланых Джэмай-Алай у рэдакцыю «Першацвета»:

Дарагая рэдкалегія!

З пажаданнем уключыць у часопіс «Першацвет» вершы паэтаў і паэтэс, з якімі мне давялося быць у знаёмых.

1. А. Вярцінскі,
2. М. Вяршынін,
3. У. Някляеў,
4. К. Жук,
5. В. Аколава,
6. Л. Пужэвіч,
7. С. Каробкіна,
8. А. Церахава (Я),
9. А. Пісьмянкоў,
10. Р. Барадулін,
11. А. Пісарык,
12. А. Паўлаў,
13. Ф. Гурыновіч,
14. Р. Баравікова,
15. Г. Каржанеўская,
16. Л. Дранько,
17. І.А. Муравейка (г. Любань),
18. паэтэса, якая працуе ў «Кинонеделе г. Минска», забыла прозвішча. Піша вершы для дзяцей[*]*,*
19. Р. Яўсееў і іншыя...

Калі ласка, у друкарні можна зрабіць часопісу «Першацвет» тоўстую вокладку. У прыватным сектары пошта, бывае, гуляе ў лужыны. З тоўстай вокладкі плямы сціраюцца, з тонкай — не... Выпісваюць жа часопіс і сёлы, і чыгуначныя станцыі...

Калі будзеце бачыць А. Вярцінскага, скажыце яму, хай напіша прадмову да маёй «Кнігі ў кнізе». Хай ён выбярэ назву для маёй кнігі па-беларуску. Адну з чатырох. У нас, у СШ № 2 г. Любань, былі падказкі. У 1981 г. я скончыла маскоўскі Літінстытут імя А. М. Горкага. Старшынаў М. К. (кіраўнік) пісаў прадмову да зборніка Фаіны Сталяровай... З г. Санчурска Расіі. Па-руску.

Пра што гэты ліст? Усё вельмі проста. Паэтка жадала быць пачутай. Пачутай сваімі калегамі-літаратарамі. А яны? Ці памятаюць яны пра яе?

Маючы спіс знаёмых Джэмы-Алы, я ўзяў у рукі тэлефонны даведнік Саюза беларускіх пісьменнікаў. Першай асобай, каму я патэлефанаваў, была Галіна Каржанеўская...

[*] Ніна Галіноўская *(заўвага аўтара).*

«Джэма-Ала?.. Я ведала яе як Алу... Ну так, мы сустракаліся ў 1970-х. На семінарах маладых літаратараў. Памятаю злёт творчай моладзі ў Гародні. Там сабраліся паэты, мастакі, кампазітары. Была там і Ала... Дарэчы, яе дзядзька — мастак — Алесь Ліпень (відаць, псеўданім) падарыў мне сваю карціну, што і дагэтуль вісіць у мяне дома... З Алай я не была знаёмая прыватна. Але часта сустракала яе ў цэнтры горада: каля ГУМа, універсама "Цэнтральны", на праспекце Машэрава... Памятаю, бачыла я яе ў кампаніі бамжоў і, здаецца, яны яе крыўдзілі... Я падазравала, што Ала хварэе... З творцамі такое здараецца... Хацела адшукаць яе, званіла ў шпіталь у Навінках, але мне паведамілі, што там яе няма... Ведаеце, так дзіўна і знамянальна, што вы патэлефанавалі мне менавіта цяпер. Я літаральна пазаўчора згадвала пра яе... Што з ёю? Ці жывая яна?... Патэлефануйце Вярцінскаму. Можа, ён вам што распавядзе пра яе... Дарэчы, я маю здымак, дзе мы сфатаграфаваныя з Алай. А мо спатрэбіцца...»

А. Вярцінскі:

«Я яе памятаю. Але няшмат магу расказаць. Яна наведвала сталічныя літаб'яднанні. Усе мы тады былі маладыя, поўныя сіл... Згадваецца вечарына ў "Мутным воку" (Доме мастацтва), яна чытала пераклады маіх вершаў на рускую мову... Імпрэза была прысвечаная чытачам "ЛіМа", а вёў яе Андрэй Ганчароў... Яна наогул тады часта брала ўдзел у мінскіх літаратурных суполках, прынамсі, пры газеце "Трактарабудаўнік". Але блізка я яе не ведаў, таму цяжка згадаць нешта адмысловае... Была яна, канешне, адметная, вельмі яскравая, незвычайная, дзіўная і прыгожая...»

Н. Галіноўская:

«Яе сабачку зваць Бусінка? Ой, Божа ж! Як майго коціка!.. Памятаю, яна прынесла мне вершы ў "Кинонеделю", прасіла, каб надрукавалі... А я тады акурат на абед спяшалася... Карацей, забылася я на яе вершы. А зараз во шкадую. Трэба было даць у друк. Адрэдагаваць і даць. Але ж... Усе мы па натуры эгаісты, не спяшаемся дапамагчы іншым... Сустракала я яе ў цэнтры, казала: Алачка, не губляйся, пішы, заходзь у Дом літаратара... Ці заходзіла?.. Відаць, не склалася ў яе... А ці яна жывая?..»

М. Вяршынін:

«...Маладая, бадзёрая, светлая. Пісала вершы на рускай мове. Адзнака — самая станоўчая. Памятаю яе па літаб'яднаннях пры газетах "Трактарабудаўнік", "Мінская праўда", "Вячэрні Мінск". Пісала інтымную, пейзажную лірыку... Добра пісала... Ну, бадай, і ўсё. Нічога не магу больш згадаць... Яна жыла ў нейкім сваім дзівосным свеце. Паэзіяй жыла, словам...»

Р. Баравікова:

«...Я часта сустракала яе ў цэнтры, каля ГУМа, "Цэнтральнага"... Падыходзіла да яе, прапаноўвала грошы, але Ала ніколі не брала, казала: "Рая, што ты, я не магу ўзяць, я ж пішу, вось апублікуюць нешта, ганарар атрымаю. І тады ўжо..." Я купляла ёй пачак цыгарэт. Ад цыгарэт яна не адмаўлялася, прымала "пачастунак"... Патэлефануйце, можа, Някляеву, ён таксама, як і яна, скончыў Літінстытут... Здаецца, ён ведае Алу лепш за мяне...»

У. Някляеў:

«Узгадаць нешта адметнае пра яе мне цяжка... Яна наведвала літаб'яднанне "Радуга" пры "Знамёнцы"... Чытала паэзію, добрыя былі вершы... Зрэдчас друкавалася... Мае адзіны зборнік. Пасля заканчэння літінстытута выдала. Добра, што вы напішаце пра яе... ага...»

Вось так. Вось і ўсё, што давялося мне пачуць пра паэтку Джэму-Алу Церахаву ад маіх старэйшых калег-літаратараў. Відаць, сапраўды, жыццё яе — нешта надта прыватнае, схаванае ад пабочных позіркаў каго-кольвек...

IX

CODA

У 2007 годзе, вяртаючыся познім лютаўскім вечарам з закупак у гіпермаркеце «Карона», я збочыў у завулак Слаўны, у самы яго пачатак, туды, дзе жыве Джэма. Адно з вокнаў яе дома свяцілася слабым

цьмяным святлом. Значыцца, яна ёсць — падумалася мне тады, — значыцца, не апусцеў яе сіратлівы, загадкавы скіт. Напэўна, і Бусінка з ёю... А, можа, яна зноў піша вершы, самотна апяваючы свой сад, свой лёс, свае мінскія маршруты і маршруты свайго сэрца. А мо яна шчаслівая? — раптам прыйшло да галавы. Шчасце, дарэчы, мае шмат агульнага са станам вар'яцтва. Шчаслівых людзей часта лічаць вар'ятамі, дзівакамі, бо яны так папросту могуць сказаць, што нарадзіліся на Месяцы альбо Марсе. І ты няма ведама чаму верыш ім. Пры чым тут хвароба?

Адна мая студэнцкая прыяцелька, якая жыве цяпер у Маскве і маці якой памятае маладую яшчэ мінскую дзівачку Джэму, прыязджаючы штовясну ў Мінск, заўсёды пытаецца ў мяне: «Цікава, ці Джэма паразімавала? Нешта даўно не бачна ейнай шапуні...» «Не ведаю, пэўна, так, перазімавала... Але не ведаю...»

Джэма-Ала Церахава — беларуская рускамоўная паэтка. Знаёмыя памятаюць яе вершы і пераклады, напісаныя менавіта парыску. Але гадоў больш за дзесяць таму паэтка пачала пісаць па-беларуску. Апошнія з дасланых ёю сшыткаў у рэдакцыі літаратурных часопісаў і газет змяшчаюць выключна беларускамоўныя творы. Некаторыя свае старыя вершы, якія друкаваліся ў перыёдыцы і зборніках, паэтка сама пераклала на беларускую мову. Не будзем казаць пра прычыны і магчымыя матывы звароту да роднай мовы. Не станем таксама абмяркоўваць вартасці і недахопы беларускамоўных вершаў Джэмы-Алы. Лепш проста пачытаем. Прыведзеныя ніжэй вершы друкуюцца ўпершыню.

Сёння прыгадваецца той дзень, калі чарнавікі паэткі трапіліся мне ў рукі, выпадкова ці не — няважна. Галоўнае, што яны ўніклі сметніцы. Клінічнай смерці (ці дзесяцігадоваму летаргічнаму сну?) прыйшоў канец: творы Джэмы-Алы Церахавай зноў выходзяць у свет. І як добра, што так сталася.

P.S. У пазамінулым годзе частку забудовы прыватнага сектара ў Слаўным завулку знеслі, у тым ліку і дамок Джэмы-Алы Церахавай. Дзе яна жыве і ці жыве наогул — невядома.

Джэма-Ала ЦЕРАХАВА

НЕЛАДЫ

* * *

Галубка пасярод дарогі,
Быццам бутэлька, — горла ўверх.
Гляджу, і дух упаў пад ногі:
Машына... Трэск... І кроў — на снег...

* * *

Бясконцасць ведаць і не абяцаць
Самой сабе спатканне і вяртанне.
Імгненне для таго, каб Вечнасць знаць,
Бясконцасць для таго, каб знаць расстанне.

* * *

Яблык лепш за ананасы —
Не турбуйся за Парнасы.
Ёсць усё на свеце гэтым —
Кожны можа быць паэтам.

* * *

Не імгненна справы робяцца —
Асцярожнае жыццё.
Не бяруць літсупрацоўніцай,
Бо гуляю, як дзіцё.

* * *

Драпежніцкі прымаю лёс:
Куды б ні сунуўся мой нос —
Схаваецца, як вожык, ён
У гумар свой і свой палон.

* * *

Празрыстасць адкрыцця
асенняга прастору,
Туманнае святло —
на ясны подых дум.
Як месячык у ноч,
так лісце шле ўгору
На мове характва
свой развітальны сум.

У поглядзе тваім
бясконцасць і імгненне...
Што з'ява на Зямлі?
Чым ёсць лістоты лёс?

І як галіны дрэў
чакаюць аднаўлення,
Так нечага і ты
чакаеш ад нябёс.

* * *

Ужо не млосна мне ад сонца,
Дзень залаты крыху састыў.
І хвілю кожную бясконца
Рука натуе на лісты.

Ужо прыцішана маркота
Пялегуе ласкавы сон.
І спіць вандроўная істота
Сярод чарнавікоў-пісьмён...

* * *

Таямнічая, цёмная ноч.
Гаснуць крокі твае ў завулках,
Быццам толькі што зорны дождж
Сыпаў з неба на плошчу гулка.

Не спытаю, што сёлета ёсць.
Ёсць усё ў свеце гэтым, браце…
Ты і сам у сталіцы госць,
Як і я, — пераезная сваццця.

* * *

Любоў маланкаю бліснула
І знікла ўначы.
У сэрцы — гул. Куды ад гулу
Такога ўцячы?

Хаджу. Не бачу святлафораў.
Хаджу туды-сюды.
Вялікі свет. Прастору — мора,
А йсці няма куды.

* * *

Крочу да тэлефона,
Калі адзінока.
Чую голас бяссонны
Далёка-далёка.

Калі голас смяецца,
Пакрыўдзіць не смее, —
Нібы сонейка, сэрца
У грудзях палымнее.

Калі голас здалёку
Сухі, непрыветны,

Мне ўдвая адзінока,
Удвая беспрасветна.

* * *

Наперадзе жыццё, а побач
І адзінота, і адчай.
Гукаю я цябе на помач,
А ты мне кажаш: пачакай.

Наперадзе жыццё, чаканне...
А сэрца просіцца любіць.
Яно, нібыта тая каня,
Што толькі знае піць ды піць.

Чаканне, любы мой, не глупства...
Маўляў, забудуся, змаўчу.
Чаканне — гэта самагубства,
А паміраць я не хачу.

* * *

Не навучыла жыць жыццё
Цябе, не навучыла:
То, як маленькае дзіцё,
Смяешся беспрычынна,
То плачаш, крыўду ў кулачках
Сціскаючы да болю...

Ды і кахаеш так, што ў снах
Лунаеш мімаволі.

* * *

Крозы… Радзіма… І — ў слёзы…
Ведаю Мінск я, як востраў.
Веру, ніколі не позна
Жыць і складана і проста.

Край мой, ахутаны дымам
І туманамі сузор'яў.
Мілая сэрцу Радзіма.
Крозы... Радзіма... І — зоры...

Скрозь глухамань і бяздонне,
Цераз свабоду і космас
Спыніцца раптам бяссонне.
Крозы... Радзіма... І — сноў стос...

* * *

Да вечара яшчэ далёка.
Гуляе лісце пад нагамі.
Смяецца сонейка высока
Над парыжэлымі дамамі.

Сталічная скупая восень.
Зямля заціхла перад сцюжай.
А дзесьці музыка галосіць,
І вецер гойдаецца ў лужах.

І скрозь букецікі гандлёвак,
Латкі, кіёскі — злева, справа —
Разносіцца па свеце МОВА,
Не спіць Вялікая дзяржава!

* * *

Ні кала, ні двара, ні друга,
Ні жадання што-небудзь мець.
Ты жывеш сабе — валацуга,
Забываючыся на смерць.

І ў пошуках нейкіх ісцін
(Для каго? Для чаго? Няўцям...)
Ты паціху зрываеш лісце
З бессмяротнага дрэва жыцця.

* * *

Паліць пісьмёны грубка —
Літары ў неба лятуць.
Затрапятала галубка
Там, дзе палены гудуць.

Так і ў сэрцы агеньчык.
Хто запаліў яго тут?
Віхар за вокнамі енчыць,
Просіцца ў цёплы кут.

Што яму трэба ў клетцы,
Там, дзе жыццё ў журбе?
Грукае нехта ў сенцы,
На дапамогу заве.

* * *

Пералічу свае я жахі:
Павук, які збягае з даху
І лапкамі на мне гуляе,
І муха, што свой розум мае.

Сваю ідэю знаю я:
Ёсць у жыцці не толькі неба,
Але і дым вакол агня,
Калі жывецца так, як трэба…

* * *

Дрэвы насустрач выйшлі.
Ці я далёка забегла?
Дайце білецік лішні...
Справа і злева — бела...

Мабыць, ветрам надзьмула
Снегу да самага верху?
З Плошчы Свабоды я чула
Доўгае гулкае рэха.

Вецер ляпіў калоны
З дрэў пачарнела-шэрых.
Светла мне і бяссонна...
Справа і злева — бела...

* * *

Вырас дом, і ў доме гэтым
Фарбаў мора, гукаў мора.
Сонечным святлом сагрэты
Гоніць ён ад сэрца морак.

Папрыпісвала б сюды я
Сваё сэрца, сваю памяць,
Толькі для жывога ўздыху
Тут чагосьці не хапае.

Укладанне і рэдакцыя
Арцёма КАВАЛЕЎСКАГА